

סקר קהילתי מבוסס מפה או איך הופכת השכבה האנושית לשכבה תכנונית

ב-23 במאי 2022 קיימנו כנס שעסק בהזדמנויות הגלומות בחיבור הקהילה למרחב הנחל שבקרבתה, ובאתגרים והסוגיות העולות מתוך חיבור זה. ביום קיצי חם התכנסו אנשי ונשות אקדמיה, עובדי ועובדות רשויות הניקוז והנחלים, סטודנטים וסטודנטיות ממכללת אורנים והסביבה, מנהלי ומנהלות פרויקטים, מובילי ומובילות קהילה ועוד ליום ששם לעצמו כמטרה לחבר בין עולם האקדמיה והמחקר לבין המציאות בשטח.

במסגרת הכנס הכרנו גם את העבודה המרשימה של ד"ר גלעד רונן מחברת 'נופים' – ייעוץ לתכנון וקיימות מבוססי קהילה ומקום – שהציג את התוצאות הראשונות לסקר קהילתי מבוסס מפה ביישובי נחל תבור.

המחקר מאוד סקרן אותנו, נפגשנו עם גלעד אחרי הכנס ללמוד קצת יותר לעומק על העבודה שלו.

שלום גלעד, התרשמנו מאוד ההרצאה שלך בכנס ורצינו להכיר אותך ואת העבודה שלך קצת יותר לעומק, אז נתחיל מהתחלה נשמח שתציג את עצמך:

אני אדריכל נוף וגיאוגרף אנושי. התחלתי את דרכי בעולם התכנון ומשם המשכתי למחקר, וכיום אני משלב בין השניים – כאשר אני מעניק ייעוץ בתחום ניתוח מרחבי וקיימות לגופים מוניציפליים שונים, ביניהם רשויות ניקוז ונחל. המשיכה שלי למחקר נבעה מההבנה שחסרה התייחסות תכנונית ל'שכבה' המשמעותית ביותר – והיא 'השכבה האנושית' – שכבת הפעילויות האנושיות במרחב – התפיסות, הצרכים, התחושות והידע המקומי. אנו המתכננים מתייחסים למרחב כאל 'לוח חלק' המורכב משכבות ידע שונות (כמו גיאולוגיה, טופוגרפיה, הידרולוגיה, אקולוגיה ועוד) – אך כאמור ללא השכבה האנושית, וכך למעשה אנו מתכננים 'על עיוור' – ללא היכרות עם עולם הידע והתוכן של המשתמשים בפועל במרחב – בהווה ובעבר.

אז החלטת להחליף 'שולחן השרטוט' ב'שולחן כתיבה' ולהניח עליו קודם כל את השכבה האנושית?

במידה מסוימת כן, נתתי לעצמי 'קול קורא' – לצאת למחקר שדה ולהעמיק את הידע שלי בתחום ולמצוא גישה שבה אוכל לאסוף את הידע וההתנסות המקומית ולהפנים אותם באותה 'שכבה אנושית' – שתוכל להשתלב בשכבות התכנון הנוספות. יצאתי למחקר דוקטורט במסגרתו ערכנו מיפוי של הנוף הנחוה והנתפס בשילוב גישות שונות – אחת מהן התמקדה בגישת 'ראיון בתנועה' – בו ליוויתי את המשתתפים בפעילותם היומיומית בשולי העיר. בשלב הבא יצאתי למחקר יישומי עם הטכניון

PPGIS (Public Precipitation GIS) (פרופ' טל אלון-מוזס) בו עשינו שימוש חדשני בגישת מיפוי השתתפותי - עולם תוכן שנקרא PPGIS (GIS) - מיפוי השתתפותי מבוסס מ"ג.

פנית לקהילה שיהיו עוזרי המחקר שלך? איך זה עבד בפועל?

תושבי הקהילה שאיתה ביצענו את המחקר, תושבי בנימינה, שמשו למעשה כחוקרי נופ - כאשר הם למעשה העריכו את התועלות שהם מפיקים מהנוף. במחקר התמקדנו באזור נחל תנינים והפצנו שאלון מקוון לקהילות הפעילות. במסגרת השאלון התושבים הוזמנו לספר על הפעילות שהם נוהגים לבצע בנחל, על האופן בו הם מבליים בנחל ועל התועלות השונות שהם מפיקים מהנחל: תרבותיות, אקולוגיות, אנושיות. בנוסף, השאלון המקוון איפשר לסמן את המקום הספציפי על המפה אליו התייחסו המשיבים. מה שנתן לנו תמונה מעמיקה אודות המיקומים הספציפיים במרחב הנחל, בהם מבקרים חברי וחברות הקהילה.

במה המחקר שלך מחדש?

במהלך המחקר נוצרו שמונה שכבות של תועלות תרבותיות שהאנשים מפיקים מאגן ההיקוות ומהנחל. שכבות אלה מאפשרות לראות את התמונה הרחבה והאנושית של האזור. מקומות שונים מזמנים התנהגויות ושימושים שונים, גם כאלה שלא תוכננו.

דוגמא מצוינת לכך ניתן לראות באזור גשר הרכבת בבנימינה. למדנו שאנשים אוהבים לשבת שם למרות שהאזור לא מתוכנן לכך. זוהי נקודה ספונטנית שהתפתחה בשטח ומושכת אליה אנשים המגיעים לבלות ליד הנחל. המיפוי שלנו ויצירה של שכבות של תועלות התרבותיות הוא מיפוי המשלים את סקרי הערכת הנוף המקובלים כיום (אדריכלי הנוף מעריכים את הנוף לפי סט קריטריונים מוכר. כיום סט זה אינו מתחשב בידע המקומי הקיים). [המחקר היישומי שביצענו משלים את הפער ונותן תמונה מלאה יותר לתכנון שלוקח בחשבון גם את השכבה האנושית](#). מהמחקר למדתי שהשכבה האנושית תביא תועלת לתכנון נכון וטוב יותר, המתאים לצרכי ולתועלת התושבים.

הנחל השתנה רבות בעשרות השנים האחרונות האם יצא לכם לחקור את היחסים של התושבים והנחל בבנימינה גם בעבר, האם יש לעבר השפעה על ההווה והעתיד?

כחלק מהמחקר נפגשתי עם ותיקי בנימינה שתיארו את המקומות בהם נהגו לבלות סביב הנחל ואת החוויות האישיות. אחד המקומות המעניינים אליהם נחשפנו היה 'אי התאנים'. בשנות ה-50 ילדי בנימינה למדו לשחות בנחל ושם גם בילו ואף דגו שפמנונים. בשנות ה-60 הזרימה באזור נפסקה והאי הקטן נעלם מהמפה. במסגרת הסקר, ותיקי היישוב סיפרו על הנקודה וסימנו אותה על המפה, בצירוף תמונות. המקום היה חשוב בימיה הראשונים של הקהילה בבנימינה, אך כשירדנו לשטח לא ראינו את הנקודה. זו דוגמה טובה לכך שסימון של נקודה היסטורית על המפה יכול להוות זרז ובסיס לפיתוח של הנקודה בהווה - יכולתי לדמיין שם את ותיקי בנימינה עם הנכדים ודור הביניים, שפועל היום באופן אינטנסיבי לפיתוח הנחל, נהנים יחד ב'אי התאנים' המשוקם. יצירת החיבור בין העבר ההווה והעתיד היא הפוטנציאל התכנוני של הסקר הזה. לראיה, נקודה זו מוגדרת כיום כאתר לשימור בבנימינה - גבעת עדה.

ספר לנו על פרויקט שאתה מעורב בו היום?

כיום אני מבצע סקר יישומי עם רשות ניקוז ונחלים ירדן דרומי ומועצה מקומית עמק יזרעאל. ביישובים עין-דור, כפר-קיש כפר מצר (נהגה: כפר מִסְר) וגזית. את הסקר מובילות שירי פירדמן (מנהלת מחלקת קהל, קהילה וחינוך ברשות הניקוז), מיכל ניר-ארבץ וארדה ריבוא מהמועצה. הרשות בהקשר הזה היא בעיני לא פחות מפורצת דרך - ברצון הכנה שלה ללמוד מהקהילות השונות ולערב אותן במיפוי ובתכנון של מרחב האגן. [בנוסף ללימוד הידע המקומי של התושבים \(כמו סיפורים מקומיים\) הסקר הזה נועד גם לחזק את הזיקה של התושבים למרחב האגן, וכן לשמש כבסיס ידע של הרשות](#). זאת בעיני גם הזדמנות מאירת עיניים להכיר את היחסים של התושבים השונים (המגיעים מרקעים אישיים שונים ומסוגים שונים של התיישבות) עם מרחב הנחל. בחלק מהמפגשים הקהילתיים שנערכו במהלך הסקר התגלו ממצאים ארכיוניים אודות הנחל וחלקם ישמשו את רשות הניקוז והנחלים ירדן דרומי לפרויקט עכשווי בו יושבו מים לנחל. בסקר זה אנחנו נותנים מקום משמעותי גם לשאלה אודות רצון התושבים לפיתוח או שיפור מרחב הנחל. הסקר המקוון מאפשר גם לסמן צירי הליכה. מידע שהמאפשר לנו להבין היכן אנשים משוטטים במרחב והיכן נדרשת קישוריות בין השבילים השונים. אחת התובנות המעניינות שעולות מהסקר עד כה היא שאנשים היו רוצים שיהיו שבילי הליכה שמחברים בין היישובים השונים. דבר המצביע על כך שישנו מקום לשיתוף פעולה מעניין במרחב.

ספר לנו קצת על החזון שלך לעתיד

החזון שלי הוא שרשויות המנהלות שטחים פתוחים יקדמו סקרי מיפוי מבוסס מקום וקהילה כדי ללמוד ולהעריך את המקומות והתועלות שמפיקים תושבים מהשטחים הפתוחים והנחלים הסמוכים לביתם. ידע זה יהווה חלק אינטגרטיבי בתכנון – שכבת מיפוי בפני עצמה, השכבה האנושית – החל משלב ניתוח המצב הקיים ועד שלבי התכנון, כולל חלופות וכלה בתחזוקת המקום לאחר ביצוע.

האם לדעתך מעורבות התושבים במיפוי השטח יכולה להביא למעורבות גם בהמשך?

אני סבור שהפנייה לציבור בהזמנה למעורבות במיפוי השטח יכולה לשמש כטריגר למעורבות גם בהמשך, בשלבי התכנון והתחזוקה של הנחל. יתרה מכך, פנייה לתושבים פחות מעורבים ובקשה לשמוע את דעתם יכולה לעשותם תושבים מעורבים ואכפתיים סביב הנחל, ואף לתרום להידוק היחסים עם הרשויות המנהלות את השטח.

ילדי קיבוץ גזית מבצעים סקר בשטח